

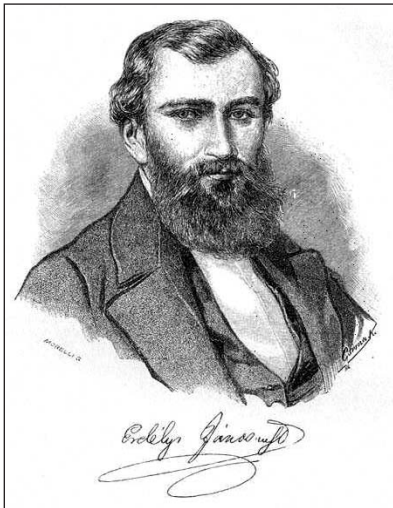
kesztés, amelyben Darwin mellett Thomas Huxley (akit személyesen is jól ismert) és Charles Lyell műveit is bevonta a szerves élet eredetéről, az embernek a természetben és az élővilágban betöltött helyéről szóló elbeszélésbe. Az emberré válás kérdéseiről szóló vitákat később is követte, így *Az ősemberek haladása* címen tartotta meg akadémiai székfoglalóját (1867), és nem sokkal később *A szerves élet haladása és a fajok kihalása* címmel tartott akadémiai előadást (1871). A mai kutatás azonban arra figyelmeztet, hogy felfogásából hiányzott az élő szervezetek alkalmazkodási versenye kapcsán bármiféle mélyebb irányultság, fejlődés feltételezése, amiként az evolúciós felfogást sem érezte ellentétben állónak a teremtés gondolatának elfogadásával.

1866-ban az új pannonthalmi főpát, Kruesz Krizosztom kezdeményezte Rónay hazatérését. A száműzött nem akart maga folyamodni és nem egyezett bele semmiféle, akár szimbolikus „megbánási” gesztusba sem. Ám a főpát megtalálta a megoldást: a hozzá intézett, a hazatérés vágyát kinyilvánító magánlevélre hivatkozva fordult az uralkodóhoz, aki engedélyezte a büntetlen hazatérést. 17 esztendő viszontagságai után, 1866. szeptember 26-án kapaszkodott fel újra Rónay Jácint Szent Márton hegyére – de ha azt hitte, hogy a szerzetes tudós nyugodalmas évei várják, hát alaposan tévedett! Előbb képviselő lett a Deák-párt színeiben 1867–1871 között, majd 1871-től osztálytanácsosi állásra kérték fel a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban. 1871–72-ben Rudolf trónörökösét tanította magyar történelemre. 1872-ben pozsonyi préposttá nevezték ki, így tagja lett a főrendiháznak is, egy évre rá pedig az uralkodó a címzetes szkodari püspöki címmel jutalmazta (az albániai Shkodra városának szerb nevérol; ez egyike volt azoknak a török által elpusztított egyházmegyéknek, amelyeknek püspöki címeit – valóságos joghatóság nélkül – a magyar királyok régi szokás szerint adományozták). 1875–83 között egy újabb királyi gyermek, Mária Valéria főhercegnő nevelőjeként dolgozott a császárvárosban. Bizalmas barátai közé számíthatta Deák Ferencet, aki 1876-ban őt hívatta halálos ágyához, amikor a betegek szentségében kívánt részesülni. Utolsó éveit valódi pihenéssel tölthette a pozsonyi nagypréposti palotában, szemben Szent Márton koronázó templomával. Tudósi és emigráns életének emlékeiről úgy rendelkezett, hogy halála után a pannonthalmi könyvtárba kerüljenek. 1889. április 17-én kísérték utolsó útjára a Szent András temetőbe, ahol a sírjára minden március 15-én virágot hoznak a pozsonyi magyar kisiskolások.

Csorba László

Kétszáz éve született Erdélyi János

Erdélyi János, a magyar néprajztudomány, irodalomtörténet és filozófiatörténet egyaránt kiemelkedő alakja, 1814. április elsején született Kiskaposon (ma Malé Kapušany, Szlovákia), földműves család hetedik gyermekeként. 1824-től a sárospataki gimnázium tanulója lett, tanulmányait kitűnő eredménnyel végezte. Éveken át észak-kelet magyarországi kúriákban dolgozott nevelőként. A költői hírnevet szerzett Erdélyi 1839-ben lett a Tudós Társaság tagja, ezt követően Pestre költözött, felhagyott a nevelősködéssel és irodalmi tevékenységéből kívánt megélni. Időközben mégis ügyvédi vizsgát tett, hogy a Kossuth Lajos unokahúgával, Vachott Kornéliával kötendő házassága anyagi háttérét biztosítani tudja, ám ügyvédként végül is nem praktizált. A *Regélő Pesti Divatlap* szerkesztőjeként és a Kisfaludy Társaság titkáráként olyan honoratior karriert futott be, amelyhez tehetsége, ragyogó intellektusa mellett szorgalma, kitartása, hite egyaránt szükséges volt.

Ifjú felesége, majd két éves kislánya tragikus halálát követően Erdélyi 1844-ben, harmincévesen nyugat-európai útra indult, amely végül is bő egy évig tartott. Ez az utazás egyszerre volt politikai, társadalmi és kulturális gyakorlatok megismerését lehetővé tevő, kapcsolatépítő és szemléletformáló tanulmányút s egyben a fájdalom, veszteség, magány feldolgozását segítő eltávolodás. Hazatérte után számos lap munkatársa, a Kisfaludy Társaság titkára és igényes lapjának, az irodalomesztétikai-kritikai cikkeket közlő

Magyar Szépirodalmi Szemlének szerkesztője lett. Egyik legfőbb munkája ekkor az első magyar népköltési gyűjtemény (*Népdalok és mondák*) szerkesztése, kiadása volt. A többszáz verses alkotást és pár tucatnyi mesét tartalmazó kiadvány három kötetben látott napvilágot 1846 és 1848 között. Az utolsó kötet előszavát Erdélyi szimbolikus jelentőséggel felruházva 1848. március 15-én keltezte, júniustól pedig ő lett a Nemzeti Színház igazgatója, egyúttal a *Respublica* című napilap szerkesztője.

A szabadságharc bukása után Erdélyi János elhagyta Pestet, és visszatért észak-kelet Magyarországra. Cselejen, egy zempléni faluban bujkált, régi ismerőseinél, majd miután a hazai népszokások gyűjtésére buzdító cikke miatt haditörvényszék elé idézték, s mivel a korábbi folyóiratok, napilapok, illetve a Kisfaludy Társaság és egyéb kulturális intézmények megszűnésével nem látott lehetőséget arra, hogy az 1840-es években kialakított literátori életpályát folytathassa, elfogadta az alma mater felkérését, és 1851-ben Sárospatakra költözött, ahol a református főiskola oktatója lett. Itt újra családot alapított (felesége Csorba Ilona volt), sajtó alá rendezte mesegyűjteményét, esztétikai tanulmányokat folytatott, irodalomkritikával, filozófia- és pedagógiatörténettel foglalkozott. Erdélyi János Sárospatakon halt meg 54 évesen, 1868. január 23-án, nem sokkal azután, hogy úgy döntött, régi tervét valóra váltva, Pestre költözik családjával.¹

Erdélyi munkássága tudományközi jelentőségű. A néprajztudomány szempontjából az ő nevéhez fűzhető a népköltészet értékének programszerű bemutatása, a népköltészeti szövegközlés gyakorlatának megteremtése, és számos átfogó vagy éppen egy-egy műfajra, problémára koncentrálni tanulmány közzététele is. Erdélyi János a népköltészetet a nemzeti közösség önismeretének forrásaként, figyelemreméltó esztétikai értékkel bíró szöveg hagyományként, valamint a tudományos megismerés lehetséges tárgyaként szemlélte. Ez a megközelítés az 1840-es években és jó ideig később sem volt magától értetődő, hiszen a „szolgálók dalait és meséit” inkább csak a szórakoztatás komolyan nem vehető szövegcsoportjának tartották a művelt olvasók. Erdélyi idevágó munkássága pedig éppen a népköltészet kulturális jelentőségének, értékeinek tudatosításáról szólt, annak írásbeli dokumentációját, közzétételét és értelmezését segítve elő.²

Az első magyar népköltési gyűjtemény megjelenése szinte kizárólag Erdélyi János személyes elkötelezettségének, munkájának volt köszönhető. Korábban a Tudós Társaság (az MTA elődje) az 1830-as évektől tett közzé felhívásokat a népköltészeti alkotások gyűjtésére, azonban a beküldött kéziratok végül nem kerültek nyilvánosság elé. Amikor a Kisfaludy Társaság 1843-tól Erdélyi János ösztönzésére szintén gyűjtési felhívásokat tett közzé, a Tudós Társaságtól is átkérték a már beérkezett szövegeket, s Erdélyi vállalta, hogy ezt a legkülönbözőbb eredetű és jellegű hatalmas kézíratos anyagot sajtó alá rendezi.

Erdélyi előtt nem volt hazai minta, így magának kellett kialakítania szerkesztői elveit. A szövegeket tematikus és regionális csoportokba sorolta (pl. *szerelmi dalok, lakodalmi versek, borénekek, haramja és puszta dalok, vallásos szenténekek, gúnydalok, balladák, történeti dalok, hadi dalok, játékdalok*, illetve *csángó dalok*). A kéziratok beküldőinek nevét minden kötet elején felsorolta köszönetnyilvánítással együtt. Összesen 176 küldeményből válogatott, amelyek együttesen több ezer kézíratos lapot tartalmaztak. Erdélyi több hasonló dal esetén a rendelkezésére álló változatok alapján hozott létre egy-egy rekonstruált, teljesebb szöveget. *Iroktul* címmel egy olyan fejezetet is beiktatott, amelyben közszájon forgó, ám azonosítható szerzővel rendelkező dalokat tett közzé, egy tág népköltészet-felfogás jegyében.³ A kiadványban a prózai szövegek száma meglehetősen csekély volt, mivel a gyűjtők inkább rövidebb verses alkotásokat küldtek be, így a három kötetben az 1400 „dal” mellett mindössze 35 mesét, illetve mondát közölt a gyűjtemény. Ez azonban még mindig több volt, mint a korábban magyarul megjelent összes többi népmese száma. A beküldött meséket Erdélyi szinte változtatás és bármilyen mű utólagos stilizálás nélkül adta sajtó alá, ami a maga korában meglehetősen szokatlan gyakorlat volt. A második kötetben hatalmas elemző tanulmányt tett közzé *Népdalköltészetünkről* címmel, amely a magyar népdalok első átfogó bemutatása és értelmezése, kitérve azok tematikus és formai jellegzetességeire, és a magyar népi karakterrel való összefüggésére.

Erdélyi még az egzisztenciális bizonytalanság idején, az 1850-es évek elején rendezte sajtó alá közmondás-gyűjteményét (*Magyar közmondások könyve*, 1851), amely 9000 tételt tartalmaz. Kísérő tanulmányában történeti áttekintést nyújtott a korábbi közmondásgyűjteményekről, definiálta a műfajt, a

¹ T. Erdélyi Ilona: Erdélyi János. A múlt magyar tudósai. Akadémiai Kiadó, Bp., 1981.

² Szemerényi Agnes: A magyar folklorisztika tudományos megalapozása (1848–1890). In: Magyar néprajz I. 1. Táj, nép, történelem (Szerk.: Paládi-Kovács Attila, Flórian Mária). Akadémiai Kiadó. Bp., 2011. 142–147.

³ Voigt Vilmos: Erdélyi János: Népdalok és mondák. In: Magyar folklór szöveggyűjtemény. (Szerk.: Voigt Vilmos). Osiris. Bp., 2005. I. 11–107.

közmondások szimbolikus értelméről értekezett és rendszerezte a hatalmas szöveganyagot. A magyar népi kultúra dokumentálását továbbra is fontos feladatnak tartotta, a népköltészet gyűjtését és vizsgálatát kiegészítve a népszokások tanulmányozásával is. 1855-ben tette közzé *Magyar népmesék* címmel az első magyar mesegyűjteményt (a korábban Gaal György és Mailáth János gondozásában megjelent kiadványok ugyanis németül láttak napvilágot külföldön). Ebben az illusztrált kötetben húsz mese jelent meg, köztük pár szöveg Gaal György akkor még kéziratossá magyar nyelvű gyűjteményéből és feltételezhetően a sárospataki diákok gyűjtéséből is.

Bár élete utolsó évtizedében a folklórtanulmányok háttérbe szorultak Erdélyi életművében, ám a *Vadrózsák* balladáiról írott alapos bírálata, vagy a ruszin és palóc dalgyűjtemények kiadásában játszott támogató szerepe is jelzi, hogy a népköltészet kérdését továbbra is fontosnak találta.⁴ Ahogyan irodalomkritikai, esztétikai írásai befolyásolták a korszak költőinek munkásságát, úgy a népköltészetre vonatkozó életműve is megkerülhetetlen⁵ a magyar folklorisztika történetével és önértelmezésével foglalkozó kutatások számára.⁶

Gulyás Judit

Akire büszkék lehetünk: a magyar Ikarosz

100 éve halt meg Zsélyi Aladár, a magyar repülés úttörője

Minket, magyarokat gyakran kishitűeknek, vesztésnek, önbizalom hiányban szenvedőnek jellemezték a történelem folyamán. Pedig történelmünk számos nagyszerű tudóst, feltalálót jegyzett fel (a róluk készült film alapján „nehéz embereknek” is szokás nevezni őket), akik megreformálták a világot. Ezek közé tartozik Zsélyi Aladár is.

1883. december 12-én született a Nógrád megyei Bussán (Bušince) – ma Szlovákiához tartozik –, a szomszéd faluban, Csaláron (ma Čeláre) gazdálkodó nagybirtokos Koch László és Rittinger Etelka harmadik gyermekeként. Nevét 1905-ben a család beleegyezésével változtatta Zsélyire, azért, mert Zsélyen (ma Želovce) is volt a családnak birtoka. Csaláron élte gyermekkorát. Édesapja néhány évvel Aladár születése után meghalt. A család vagyonából bőven telt a gyermekek taníttatására, sőt Aladár első repülési kísérleteire is. Népiskolába Bussára járt, középiskoláit Losoncon végezte, majd 1901-ben beiratkozott a budapesti műszaki egyetem gépészmérnöki karára.

A Wright testvérek 1903. évi első repülésének híre felkeltette az érdeklődését és elkezdett foglalkozni a repülés elméleti és gyakorlati kérdéseivel. Az egyetem elvégzése után hajócsavarokat és motorokat tervezett. Nevéhez fűződik az első magyarországi, a repülés elméletéhez kapcsolódó tudományos sajtóvita. Bebizonyította, hogy a Némethy Emil – az aradi papírgyár igazgatója – által tervezett gép repülés-képtelen. (Vitairata 1909-ben jelent meg.)

Zsélyi Aladár nemcsak az elmélet területén mozgott fölényes biztonsággal, hanem a gyakorlati életben is megállta a helyét. Blériot 1909 évi budapesti bemutató repülése olyan nagy hatással volt rá, hogy saját repülőgépet tervezett, kivitelezett és ki is próbált.

Sajnos Zsélyi Aladár látása nem volt tökéletes, gyakran szenvedett repülőbalesetet, melyből kettő nagyon súlyos volt. Először 1910. június 1-jén zuhant le, az összetört gépből „kirepült”, a karja kificamodott és súlyos agyrázkódást szenvedett. Második súlyos balesetét 1914. április 15-én szenvedte el. Ekkor is kirepült a gépből és jobb karján nyílt törést szenvedett. A törés rosszul forrt össze, így újabb műtetre volt szükség ahhoz, hogy karja egészséges legyen. A baleset vagy a műtét során tetanuszmérgezést kapott, és 1914. július 1-jén meghalt a nagy álmokat dédelgető magyar repülőtervező és gyakorlati alkalmazásban kipróbáló kiváló gépészmérnök, pilóta. Élt 30 évet.

Kívánságának megfelelően a családi temetőbe édesapja mellé helyezték örök nyugalomba. A temetésén nagyon sokan vettek részt.

⁴ Erdélyi János: Nyelvészeti és népköltészeti, népzenei írások (Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta: T. Erdélyi Ilona). (A magyar irodalomtörténetírás forrásai 13). Akadémiai Kiadó. Bp., 1991.

⁵ Ujváry Zoltán: A folklórkutatás eredményei a XIX. században. Bölcsész Konzorcium (Nemzeti, vallási és hagyományos gazdálkodási terek szellemi öröksége IV.). Debrecen, 2006. 73–102.

⁶ 2014 áprilisában az MTA I. Osztálya ülésén irodalomtörténészek, filozófusok, néprajzkutatók emlékeztek Erdélyi Jánosra és munkásságára; a tanulmányok az *Irodalomtörténeti Közlemények*ben jelennek meg.